

**ВІДОБРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ «ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ»
У ФРАЗЕОЛОГІЇ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ**

**REFLECTION OF THE CONCEPT OF "HUMAN APPEARANCE"
IN LATIN PHRASEOLOGY**

Пилипів О.Г.,

orcid.org/0000-0001-9651-7343

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри класичної філології

Львівського національного університету імені Івана Франка

Савула А.М.,

orcid.org/0000-0002-8583-4818

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри класичної філології

Львівського національного університету імені Івана Франка

Пилипів Л.І.,

orcid.org/0000-0003-1143-1626

кандидат медичних наук,

доцент кафедри внутрішньої медицини №2

Державного некомерційного підприємства

«Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького»

Карбовнік І.В.,

orcid.org/0000-0002-6231-3075

старший викладач кафедри філології імені Якова Яреми

Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій

імені С.З. Гжицького

Фразеологізми антропоцентричної спрямованості є одним з найцікавіших та найцінніших об'єктів дослідження. Незважаючи на велику кількість наукових розвідок з проблем фразеології, ціла низка питань, зокрема тих, які стосуються латинської фразеології, залишається невисвітленою.

Статтю присвячено вивченню латинських фразеологізмів, які відображають концепт «зовнішність людини». У процесі дослідження проведено семантичний аналіз та структурування фразеологізмів на позначення зовнішності людини, які яскраво вербалізують ментальність, звичаї та традиції античності. Виокремлено основні фразеосемантичні групи та підгрупи і здійснено їх опис і тлумачення в рамках макроконцепту «*homo*» (людина). У результаті дослідження встановлено, що концепт «зовнішність людини» у латинській фраземіці асоціюється насамперед з соматичними характеристиками, одягом, психоемоційним станом, характером та ґендерними стереотипами тощо. Встановлено, що фразеологічні одиниці можуть нести як позитивну (схвалення, переконання), так і негативну (засудження, іронія) оцінку. Найвища частотність зафіксована у фразеосемантичних групах «Загальна оцінка зовнішності», «Зовнішній вигляд окремих частин тіла», «Фізичний стан», «Одяг людини як елемент зовнішності». Серед фразеологізмів у процесі дослідження зафіксовано багато метафоричних перенесень з компонентами-зоонімами та компонентами-фітонімами. Фразеологічні одиниці, що описують зовнішність людини в латинській мові, відіграють важливу роль у передачі образності, експресії та етнокультурних особливостей сприйняття. Встановлено, що для глибшого розуміння латинської фразеології часто необхідні фонові знання про традиції римського народу, його звичаї, історичні події, відомих особистостей тощо.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні інших фразеосемантичних полів макроконцепту «людина» в латинській фразеології, оскільки вони яскраво ілюструють притаманну їхнім носіям афористичність мислення, лаконічність, образність, здатність до реактуалізації в нових історичних умовах та стали невичерпним джерелом поповнення фразеологічного фонду сучасних мов.

Ключові слова: латинська мова, латинська фразеологія, фразеологічна одиниця, концепт «зовнішність людини», мовна картина світу, антропоцентризм.

Phraseologisms of anthropocentric orientation are one of the most interesting and valuable objects of research. Despite the large number of scientific investigations on the problems of phraseology, a number of issues, in particular those related to Latin phraseology, remain unexplained.

The article is devoted to the study of Latin phraseologisms that reflect the concept of "human appearance". In the process of research, a comprehensive analysis and structuring of phraseologisms denoting human appearance, which vividly verbalize the mentality, customs, and traditions of antiquity, was carried out. The main phraseological groups and subgroups were identified, and their descriptions and interpretations were carried out within the framework of the macroconcept "*homo*" (human). As a result of the study, we concluded that the concept of "human appearance" in Latin phraseology

is associated primarily with somatic characteristics, clothing, psycho-emotional state, character and gender stereotypes, etc. It was established that phraseological units can carry both positive (approval, conviction) and negative (condemnation, irony) assessments. The highest frequency was recorded in the phraseological semantic groups «General assessment of appearance», «Appearance of individual body parts», «Physical condition», and «A person's clothing as an element of appearance». Among the phraseological units, many metaphorical transfers with zoonym and phytonym components were recorded during the research. Phraseological units describing a person's appearance in Latin play an important role in conveying imagery, expression, and ethnocultural features of perception. It has been established that for a deeper understanding of Latin phraseology, background knowledge about the traditions of the Roman people, their customs, historical events, famous personalities, etc., is often necessary.

We see the prospect of further research in the study of other phraseological fields of the macroconcept "human" in Latin phraseology, as they vividly illustrate the aphoristic thinking, conciseness, imagery, and ability to reactualize in new historical conditions inherent in their speakers, and have become an inexhaustible source of replenishment for the phraseological fund of modern languages.

Key words: Latin language, phraseology, Latin phraseology, phraseological unit, concept «human appearance», linguistic model of the world, anthropocentrism.

Постановка проблеми. Пріоритетною тенденцією розвитку сучасних лінгвістичних студій все частіше стає антропоцентричний вектор, зокрема, дослідження вербального та концептуального простору людини, притаманний носіям тієї чи іншої мови. Про це свідчать численні праці вітчизняних дослідників О. Забуранної, К. Мізіної, Л. Загнітко, Ж. Краснобаєвої-Чорної, І. Саєвич, А. Приходько, О. Близнюк, І. Гарбери, С. Крацило, О. Крупко, Т. Валюкевич, Т. Ліщук, В. Хмари, А. Шульженко та зарубіжних вчених, таких як Дж. Лакофф, І. Гілмор, Р. Лангагер, Е. Рош, В. Фляйшер, К. Пілц, С. Фідлер, Г. Бургер, П. Вілкінсон та ін.

Фразеологізми антропоцентричної спрямованості, будучи найбільш виразними та образними одиницями, становлять основу фразеологічного фонду будь-якої мови і постійно привертають увагу лінгвістів. Як стверджує О. Селіванова, «фразеологізми як стійкі, пов'язані єдністю змісту, постійно відтворювані в мовленні словосполуки або висловлення, які ґрунтуються на стереотипах етносвідомості, є репрезентантами культури народу й характеризуються образністю й експресивністю» [1, с. 641].

Актуальність нашого дослідження зумовлена потребою у глибшому вивченні надважливого лінгвокультурологічного концепту «людина» (лат. homo) як одного з базових концептів античної культури та її мовної картини.

Під зовнішністю людини зазвичай розуміють як її фізичні характеристики, тобто анатомічні особливості (фігура, зріст, риси обличчя, частини тіла) й додаткові елементи (емоції, одяг, міміка тощо), тобто все те, що формує її візуальний образ (*qui oculos nostros patiuntur* – те, що доступне нашим очам).

В основі антропоцентричного спрямування нашого дослідження є концепція В. фон Гумбольдта про мову як «дух народу». Одночасно погоджуємося з думкою В. Ужченко, що «фразеологія відображає в основному життя людини»

[2, с. 45], а тому, як вважає М. Алефіренко, є важливою частиною мовної культури [3, с. 74].

Домінанта антропоцентризму у фразеології найбільше спостерігається при описі портретної характеристики людини, яка здатна відображати найрізноманітніші прояви її буття: риси зовнішності та характеру, культурні звичаї, побут, становище у суспільстві тощо. Тому в центрі нашої наукової розвідки – фразеологізми, які відображають концепт «зовнішність людини» у латинській фразеології. Цілком погоджуємося з думкою В. Д. Ужченка про те, що концепт як багатовимірне культурно значуще соціопсихічне утворення в колективній свідомості певної мовної спільноти розсіяний у змісті лексичних одиниць, корпусі фразеології, пареміологічному фонді, у системі стійких порівнянь, що відбивають образи-еталони [2, с. 298].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Існує чимало досліджень концепту «зовнішність людини» на фразеологічному матеріалі різних мов: української (Н. Венжинович, І. Гарбера, Г. Онуфрійчук), англійської (Д. Аладько, Н. Львова, О. Клендій, У. Билиця, Ю. Ковалюк), німецької (О. Мацюк, І. Коваль та ін). Зокрема, фразеологізми з соматичним компонентом стали об'єктом дослідження на матеріалі слов'янських мов, зокрема української (В. Скнар, Г. Осіпчук), польської (Д. Філляр, А. Пайджінська), словенської (Е. Кржишник) та ін. Цікавим у контексті нашого дослідження є праці М. Петришин (2014), яка розглянула та здійснила тематичну класифікацію фразеологізмів з компонентом-зоонімом у латинській мові, а також наукова розвідка, здійснена О. Лазер-Паньків (2012) щодо особливостей давньогрецької зооморфної метафори на позначення рис характеру людини. Однак попри значну кількість наукових досліджень з проблем фразеології, ціла низка питань, які стосуються латинської фразеології, зокрема відображення концепту «зовнішність людини», залишається невисвітленими.

Постановка завдання. Завданням дослідження є виділення, аналіз та класифікація латинських фразеологізмів, які використовуються для характеристики зовнішності людини, з'ясування особливостей поняттєвої складової концепту «зовнішність людини» та моделювання його фразеосемантичного поля (далі ФСП) через мову носіїв.

Базуючись на теорії Ш. Баллі, згідно з якою суть фразеологічної одиниці (далі ФО) полягає насамперед в семантичних ознаках, в основу нашого дослідження покладено принцип групування ФО за наявністю спільної семантичної ознаки.

На сьогоднішній день існує велика кількість тлумачень поняття «фразеологізм». Зокрема В. Д. Ужченко визначає фразеологізм як надслівну, семантичноцілісну, відносностійку (з допущенням варіантності), відтворювану й переважно експресивну одиницю, яка виконує характеризуючо-номінативну функцію [2, с. 26]. Натомість німецький дослідник фразеології Т. Шіппан [4, с. 26] лаконічно визначає фразеологізми як «цілісність, що складається більше, ніж з одного слова».

Найбільш повне визначення фразеологізму, на нашу думку, дає М. Алефіренко, яка вважає фразеологізмом нарізно оформлений, але семантично цілісний і синтаксично неподільний мовний знак, який своїм виникненням і функціонуванням зобов'язаний фраземотворчій взаємодії одиниць лексичного, морфологічного та синтаксичного рівнів [5, с. 770]. Погоджуємося також з дефініцією за П. Дудиком, що фразеологізми (грец. *phrasis* – зворот і *logos* – слово, вчення) – це семантично й граматично пов'язані сполучення слів, а також речення, які використовуються в мові як її усталені та здебільшого легко й образно сприймані одиниці [6, с. 175].

Окрім того, у роботі послуговуємося методом побудови ФСП, який є головним для системного представлення фразеологічних одиниць загального семантичного ряду і дає змогу на фактичному матеріалі відстежити зв'язок образних засобів мови з культурним світоглядом народу. В українському мовознавстві проблемами теорії семантичних полів займаються такі дослідники: Ж. Краснобаєва-Чорна (2008), Л. Строченко (2008), О. Близнюк (2008), О. Олійник (2008), І. Завальнюк (2020), Л. Козловська (2023), О. Павлушенко (2022) та ін.

Виклад основного матеріалу. Людство з давніх-давен виявляло інтерес до внутрішнього світу людини через її зовнішні ознаки. У медицині з античних часів для діагностики проводиться загальний огляд пацієнта – оцінка фізичного стану людини з метою виявлення про-

blem зі здоров'ям. Медична термінологія досі послуговується такими латинськими сталими професійними виразами-метафорами для опису особливостей симптоматики тих чи інших хвороб, зокрема відносно змін обличчя (*facies leonina* – «левове обличчя» у хворого на проказу; *facies ripae ceratae* – обличчя «воскової ляльки» у хворого з анемією Аддісона-Бірмера; *os leporinum* – «заяча губа»), стану шкіри (*cutis marmorata* – мармурова шкіра (симетричні сітчасті плями на шкірі кінцівок і тулуба)); *caput Medusae* – голова Медузи (розширені, звивисті вени навколо пупка при портальній гіпертензії); *digiti tympanici* – пальці у вигляді барабанних паличок; *digiti Hippocratici* – нігті у вигляді годинникових скелець/пальці Гіппократа), міміки (*risus sardonicus* – сардонічний посмішка при правці); особливостей ходи/положення тіла (*ingressus «ripae»* – «лялькова хода» при хворобі Паркінсона, *ingressus patinus* – «качина хода» при вивиху одного або обох кульшових суглобів, *positio canis venatici* – положення «лягавої собаки» у хворого на менінгіт; *pes equina* – «кінська», звисаюча стопа). Риси обличчя людини, особливості її тілобудови використовуються в криміналістиці для ідентифікації людини. Розділ криміналістики, що вивчає характерні зовнішні ознаки людини, називається габітологія (від. лат. *habitus* – зовнішній вигляд).

Латинські фразеологізми, що виражають концепт «зовнішність людини» – це результат спостережень та найціннішого досвіду, набутого внаслідок пізнання людини явищ природи, звичаїв народу, тваринного і рослинного світу тощо. Як зазначає А. Вежицька, «у всіх культурах для людей важливим є зорове сприйняття та опис того, що вони бачать» [7, с. 231].

Методологічним підґрунтям нашого дослідження стали такі загальнолінгвістичні методи як інтроспективний, методи фразеологічного та концептуального аналізу, метод фразеологічної ідентифікації та метод ідеографічної класифікації, запропонований В. і Д. Ужченко [2] та Ж. Краснобаєвою-Чорною [8]. Згідно з В. Ужченко, фразеотематична група (далі ФТГ) є найвищою ідеографічною ланкою. ФТГ у свою чергу складається з ФСП, у межах яких виокремлюються варіантно-синонімічні групи [2, с. 53].

У рамках даної проблематики в нашому дослідженні ми розглянули ФСП «зовнішність людини», що входить до фразеотематичної групи «людина». Під терміном «фразеосемантичне поле» розуміємо сукупність фразеологічних одиниць, пов'язаних між собою змістом. ФСП включає, на нашу думку, фразеологізми зі спільною семантичною ознакою.

Джерелами фактичного матеріалу для нашого дослідження слугували латинські фразеологізми на позначення зовнішньої характеристики людини, які ми відібрали з фразеологічних словників [9; 10; 11; 12; 13; 14; 15].

ФСП «зовнішність людини» представлено, на нашу думку, такими ФСГ.

1. ФСГ «Загальна оцінка зовнішності».

Стародавні римляни надавали велике значення зовнішньому вигляду людини і часто використовували його для оцінки її фізичного стану чи внутрішнього світу, тому дана група є однією з найчисленніших.

Перше враження про людину може бути оманливим: *ovem in fronte, lupum in corde gerit* – з вигляду вівця, а всередині – вовк; *e plumis cognoscitur avis* – за пір'ям пізнаємо птаха; *fronti nulla fides* – зовнішності не вір; *corvus albus* (вислів з 7-ї сатири давньоримського поета I–II ст. н. е. Ювенала) – біла ворона (про людину, яка вирізняється з поміж інших зовнішнім виглядом, поведінкою тощо); *bestia bestiam novit* – звір звіра пізнає; *asinus asinorum* – осел над ослами (про нерозумну та вперту людину).

У латинській фразеології оцінка зовнішності характеризується як позитивними, так і негативними враженнями. Людина може мати гарні риси обличчя і бути вродливою, а може бути невродливою, тобто поняття «зовнішній вигляд» людини тісно переплітається у фраземіці з поняттям краса/врода (*forma, facies, pulchritudo*) і визначається як непостійна чи невічна (*fragile*). Тому ми виділили тут такі фразеосемантичні підгрупи (далі ФСПГ):

ФСПГ «Зовнішньо привабливий/красивий».

Фразеологізми цієї підгрупи стосуються переважно жінок та дівчат: *virgo forma eccellente* – дівчина красивої зовнішності; *matre pulchra filia pulchrior* – у красивої матері ще красивіша донька. Гарна зовнішність робить людину привабливою: *formosa facies muta commendatio* – гарне обличчя – безмовна принада; *desipit frons prima vultus* – зовнішній вигляд приваблює багатьох. На непостійність вроди вказують ФО: *forma bonum est fragile* – краса – крихке добро, тобто невічна; *vanitas pulchritudo* – краса – марнота. За гарною зовнішністю може приховуватись обман: *specie formosa, mente odiosa* – з вигляду приваблива, душею – огидна; *desinit in piscem mulier formosa superne* – прекрасна зовні жінка завершується риб'ячим хвостом; *sub pulchra specie latitat desertio saepe* – під гарним виглядом часто приховується обман; *urticae proxima saepe rosa est* – троянда часто найближча до кропиви (укр. на кожній троянді

є колючки). Краса в особистих стосунках часто має значення: *in amore forma plus valet quam auctoritas* – у коханні краса більше важить, ніж повага.

ФСПГ «Зовнішньо непривабливий». Непривабливість людини виражена фразеологізмами: *vulpes uda* – мокра лисиця (укр. мокра курка); *homo nullius coloris* – безбарвна людина. Неприваблива людина часто асоціюється з мавпою: *simia simia est, etiam si aure gestet insignia* – мавпа є мавпою, навіть якщо вона у золотих відзнаках. Однак для люблячої людини зовнішність не має значення: *quae minime sunt pulchra, ea pulchra videntur amanti* – навіть та, яка негарна, здається люблячому прекрасною.

2. ФСГ «Фізичний стан».

ФСПГ «Фізично здоровий»: *bene sanus* – цілком здоровий; *firmitas corporis* – здорове тіло; *in optima forma* – у найкращій фізичній формі. Поняття гарної фізичної форми часто актуалізується через метафору: *sanior pisce* – здоровіший від риби.

ФСПГ «Хворобливий». Поняття «фізична слабкість» вербалізується фразеологізмами: *homo diruptus* – людина з ушкодженням здоров'ям; *in pessima forma* – у найгіршій формі; *graves vino oculi* – важкі від вина очі; *facies febrilis* – обличчя хворого на гарячку; *neque vivus, neque mortuus* – ні живий, ні мертвий.

ФСПГ «З фізичними вадами»: *orbis pedum* – безногий; *pede clavo* – кульгавою стопою, тобто повільно; *caecus non iudicat de colore* – сліпий не судить про кольори.

ФСПГ «Виснажений». Безсилля людини реалізується у фразеологізмах: *lassus tamquam caballus in clivo* – втомлений неначе кінь, який піднімається на гору; *in articulo mortis* – в обіймах смерті; *perinde ac cadaver* – подібний до трупа.

ФСПГ «Вік як показник зовнішніх та внутрішніх змін»: *senectus ipsa morbus est* – старість – сама уже хвороба; *peior avis – aetas* – вік – поганий птах.

3. ФСГ «Особливості фігури». На особливості фігури вказують ФО, що входять до **ФСПГ «Худий»** (*ossa atque pellis totus est* – він увесь – шкіра і кістки) та **ФСПГ «Гладкий, ситий»**: *corpus crescere* – повніти. На шкідливість зайвої ваги вказують ФО: *quod maiore corporis sarcina animus eliditur et minus agilis est* – надмірна вага тіла пригнічує дух, позбавляє його рухливості; *plenus venter non studet libenter* – ситий живіт неохочий до навчання.

ФСПГ «Зріст» представлена лише характеристикою високих на зріст людей: *toto vertice supra esse* – бути вищим на цілу голову; *homo longus*

garo sapiens – висока на зріст людина рідко буває мудрою (укр. високий як дуб, а дурний як пеня).

4. ФСГ «Зовнішній вигляд окремих частин тіла». Свідченням антропоцентричності фразеології, на думку В. Ужченко, «є її надзвичайно розгалужені гнізда з соматизмами – назвами частин людського тіла..» [2, с.45].

У латинській мові для оцінки зовнішності людини зафіксовано фразеологізми, які характеризують окремі частини тіла (розміри та форма голови, обличчя, очей, носа, вух, рота, тіла, рук, ніг, особливості будови тіла), які стають специфічним еталоном для порівняння.

ФСПГ «Обличчя людини». Обличчя є важливим компонентом зовнішності людини. Риси обличчя (os vultumque) можуть розкрити характер та емоції власника, про що свідчить ціла низка фразеологізмів: frons animi ianua – обличчя – двері душі; imago animi vultus – обличчя – образ душі; vultus est index animi – обличчя – відображення душі; frons occipitis prior est – чоло важливіше, ніж потилиця.

ФСПГ «Ніс». При описі носа увага звертається в основному на його форму (викривлений або з горбинкою чи сплюснутий): nasus collisus – сплюснутий ніс. Фразеологізми зі словом «ніс» часто вказують на асоціації: rhinocerotis nasum habere – мати ніс носорога, тобто бути хитрим;

ФСПГ «Щоки»: buccas inflare – надувати щоки (бути незадоволеним, ображатися; inflare se tamquam gaza – надутися як жаба (бути незадоволеним або пихатим).

ФСПГ «Очі». Звертають увагу на блиск очей, їхній вигляд, адже вони можуть добре передавати емоції людини: ignis oculorum – блиск очей; siccis oculis – сухими очима, тобто байдуже. Крім того, очі можуть бути показником поганого фізичного стану: graves vino oculi – важкі від вина очі.

ФСПГ «Вуха». Часто вуха людини порівнюються з вухами осла: auriculas asinis non habet – у кого не буває ослиних вух (хто не помиляється?); ex auribus asinum cognoscimus – по вухах пізнаємо осла (дурість важко приховати). Підняті догори вуха можуть символізувати емоційний стан людини: arrectis auribus – піднятими вухами (бути настороженим, пильним); auris argere – насторожитись (нашулити) вуха.

ФСПГ «Нігті». Фразеологізми цієї підгрупи можуть виражати значну кількість чогось, вагу чи значення: Eius pluris est unguis, quam tu totus – його ніготь більше значить, ніж ти увесь (ти і нігтя його не вартий); ex ungue leonem (cognoscimus) – за кігтем лева пізнаємо (про впливову людину).

ФСПГ «Зуби» представлена іронічним фразеологізмом: albis dentibus deridere – усміхатися білими зубами (зубоскалити).

ФСПГ «Стравохід»: in stomacho ridere – сміятися у стравохід, тобто тихо.

ФСПГ «Язик»: linguam tenere – тримати язик, тобто мовчати.

ФСПГ «Волосся». Більшість фразеологізмів пов'язані з наявністю або відсутністю бороди, яка не завжди вважалась показником мудрості: barba crescit, caput nescit – борода росте, а голова не знає; barbam video, philosophum non video – бороду бачу, філософа не бачу; barba non facit philosophum – борода не робить філософом; barba tenuis sapiens – мудрий по бороді (борода велика, а дурний владики).

Не менш важливим елементом зовнішності є наявність чи відсутність волосся на голові. Про лисого чоловіка казали sucumbita calvior (лисий як гарбуз), однак лисина не вважалась вадою людини: calvitium non est vitium, sed prudentiae iudicium (лисина – не вада, а показник мудрості).

ФСПГ «Ноги»: ex pede Herculem – по нозі пізнаємо Геркулеса, тобто фізично сильну людину (відомо, що у грецькій міфології Геркулес був велетнем з атлетичною будовою тіла).

ФСП «Руки»: longae regum manus – у царів довгі руки (царська рука далеко сягає).

ФСПГ «Колір шкіри». Фразеологізми цієї підгрупи виражають в основному емоційний стан: pice nigrior – чорніший від смоли; pallet: aut amat, aut studet – блідий або від науки, або від любовної муки.

5. ФСГ «Гендерні ознаки зовнішності».

ФСПГ «Маскулінні ознаки». До чоловічих ознак зовнішності належать лисина, борода, необов'язковість наявності вроди: non est ornamentum virile concinnitas – вишуканість не є чоловічою окрасою; forma viros neglecta decet – чоловікам не варто турбуватись про красу; non vestimentum virum ornat – не одяг прикрашає чоловіка.

ФСП «Фемінні ознаки». До позитивних жіночих атрибутів належать: врода, сором'язливість, до негативних – легковажність, хитрість та ін.: formosis levitas semper amica fuit – супутницею красунь завжди була легковажність; vera ornamenta matronarum pudicitia, non vestis – справжня окраса жінок – сором'язливість, а не одяг; intus Hecuba, foris Helena – всередині Гекуба, зовні Єлена (у грецькій міфології Єлена була дружиною царя Менелая та найкрасивішою жінкою свого часу, а Гекуба – другою жінкою Менелая та символом найщасливішої і найнещаснішої жінки, уособленням скорботи і відчаю).

6. ФСГ «Одяг людини як елемент зовнішності». Важливим аспектом зовнішності людини, який відображає смак, соціальний статус, професію чи становище у суспільстві, звичайно був і є одяг. Тому ця ФСГ є однією з найчисленніших. Багато фразеологізмів присвячено важливості одягу людини для створення її іміджу: *vestis virum reddit* – одяг видає людину (вказує на її суспільний стан, достаток чи смак); *iniquum est quemque ex veste aestimare* – несправедливо оцінювати когось за одягом; *extra splendor, intra squalor* – зовні – блиск, всередині – бруд; *vestis splendet, venter stridet* – одяг блищить, а живіт бурчить; *stylus virum arguit* – стиль видає людину; *in vestimentis non est sapientia mentis* – у людини важлива не одягу краса, а мудра голова; *non vestimentum virum ornat, sed vir vestimentum* – не одяг прикрашає людину, а людина – одяг; *nitidae vestes ornatorem reddunt* – гарний одяг говорить про чепурну людину; *totus de capsula* – увесь зі шкатулки (одягнений з голочки).

7. ФСГ «Характер людини». Зовнішність людини може виражати риси її характеру, зокрема, хитрість. Хитрість асоціюється іноді з фізичною вадою людини: *rhinocerotis nasus habere* – мати ніс носорога, тобто бути хитрим. Хитрість може виявлятися на обличчі, а саме в очах людини: *paratae lacrimae insidias, non fletum indicant* – готові сльози вказують на хитрість, а не на смуток.

8. ФСГ «Розумові здібності». Більшість фразеологізмів даної підгрупи містять негативну оцінку конотацію, пов'язану з бородою, яка часто асоціюється з мудрістю: *barba non facit philosophum* – борода не робить філософом. Натомість лисина, як переконують античні, вважається показником зрілості, а значить і мудрості: *calvitium non est vitium, sed prudentiae iudicium* – лисина – не вада, а показник мудрості.

9. ФСГ «Психоемоційний стан». Зовнішність людини може демонструвати її настрій:

ФСГ «Веселий»: *albis dentibus deridere* – сміятися білими зубами, тобто відкрито.

ФСГ «Шокований, наляканий»: *comae stant* – волосся дибки стає (переляк, хвилювання); *neque vivus, neque mortuus* – ні живий, ні мертвий (наляканий).

ФСГ «Бути в поганому настрої»: *buccas inflare* – надуті щоки, сердитися; *linguam tenere* – тримати язик, тобто мовчати; *oculis siccis* – сухими очима, тобто байдуже; *impotens irae* – той, який не має влади над гнівом; *auris arrigere* – насторожитись; *anima in naso est* – душа в носі (порівняйте: душа в п'ятках (переляк)).

Фразеологізми відображають поняття через конкретний образ переосмисленням (метафо-

рою, метонімією, порівнянням). У ході семантичного аналізу концепту «зовнішність людини» ми відмітили, що з давніх часів людина прагнула наділити людськими рисами предмети навколишнього світу, тому серед фразеологізмів на позначення зовнішності людини в латинській мові є багато метафоричних перенесень з компонентами-зоонімами та компонентами-фітонімами, з допомогою яких експлікується своєрідність національно-культурної специфіки мови. Зовнішність людини як частина її фізичного образу може викликати асоціацію з твариною, наприклад, з мавпою, рибою, конем чи псом або з квіткою трояндою, кропивою чи гарбузом. При цьому назви тварин перенесені на образи людей, зазвичай позначають їхній зовнішній вигляд або риси характеру. Здорову людину порівнюють з рибою: *sanior pisce* – здоровіший від риби (риба була символом здоров'я, оскільки вважали, що вона не хворіє); дурня – з ослом: *asinus asinum fricat* – осел третється біля осла; недоглянутість з псом: *ablue, recte canem canis est et permanet idem* – умий, причеси пса, але пес є псом і ним залишиться; а ніс носорога – з хитрістю: *rhinocerotis nasum habere* – мати ніс носорога. Троянда символізує красу, а кропива – норовливий, поганий характер: *urticae proxima saepe rosa est* – троянда часто найближча до кропиви. Як доречно зауважує В. Ужченко, фразеологічні метафори є виявом антропоцентризму як реалізації зв'язку структури мови з мовцем, перенесення рис людини на навколишню дійсність [2, с.167–168].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отож, на підставі зібраного фактичного матеріалу та проведеного лінгвістичного та концептуального аналізу латинських фразеологізмів для вираження концепту «зовнішність людини» у рамках макроконцепту «людина» (*homo*), ми дійшли висновку, що концепт «зовнішній вигляд» асоціюється насамперед з соматичними (тілесними) характеристиками (вигляд обличчя, очей, форма голови, носа, щік, вух тощо), одягом, характером людини, емоційним станом, рівнем інтелекту та гендерними стереотипами. Наявність таких фразеологічних одиниць у мові зумовлене характером сприйняття явищ навколишньої дійсності стародавніми римлянами, пропущене крізь призму емоцій та систему цінностей. Цілком підтримуємо влучне висловлювання про те, що «у фразеології об'ємно й виразно відображено національну самобутність кожного народу, його духовну індивідуальність, зрілість, тільки йому властиве мовленнєве багатство» [6, с. 178].

Латинські фразеологізми часто містять оцінний компонент, який є основним його конотативним значенням та може мати як позитивне (схвалення, переконання), так і пейоративне забарвлення (засудження, заперечення, іронія) як соціально стійкої оцінки будь-якого людського явища.

За результатами семантичного аналізу з'ясовано, що найвища частотність зафіксована у ФСТГ «Загальна оцінка зовнішності», «Зовнішній вигляд окремих частин тіла», «Фізичний стан» та «Одяг людини як елемент зовнішності».

Фразеологізми латинської мови, що описують зовнішність людини, відіграють важливу роль у передачі образності, емоційної забарвленості, експресії та етнокультури римлян. Вони переконливо доводять, що для розуміння змісту фразеологічних одиниць та їхніх конотацій часто необхідні фонові знання про традиції народу, його звичаї, історичні події, відомих особистостей тощо.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні інших фразеосемантичних полів макроконцепту «людина» в латинській фразеології, щоб разом з античними роздумувати про вічне.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля. К, 2006. 716 с.
2. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : навч. посібник. К. : Знання. 2007. 494 с.
3. Алефіренко М. Теоретичні питання фразеології. Харків. 1987. 133 с.
4. Schippan T. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen. 1992. 306 s.
5. Українська мова: Енциклопедія. За ред. Русанівського, В. М., Тараненка, О. О. Київ: Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана. 2004. 824 с.
6. Дудик П. Стилїстика української мови: навч. посіб. Київ : Академія. 2005. 368 с.
7. Wierzbicka A. Semantics, Culture and Cognition, Universal Human Concepts in Culture. Specific Configuration. New York : Oxford, OUP. 1992. 325 p.
8. Краснобаєва-Чорна Ж. Ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць у Словнику фразеологічних термінів сучасної української мови. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць. Донецьк: ДонНУ. Вип. 22. 2011. С. 289-298.
9. Кіселевська З. Nolens volens, або Хоч-не-хоч. Близько 100 латинських і кілька грецьких сентенцій. Київ : Априорі. 2023. 112 с.
10. Латинська фразеологія. Словник-довідник [Текст]: навч. посіб. / автор-укл. П. І. Осипов Київ : Академвидав. 2009. 344 с.
11. Коротюк О., Станіч. В. Словник латинських висловів. К.: ОВК. 2021. 218 с.
12. Цимбалюк Ю. В. Латинські прислів'я та приказки. Київ : Вища школа. 1990. 436 с.
13. Цимбалюк Ю., Кобів Й., Смурова Л., Латун Л.. Біблійна мудрість у латинських афоризмах українською та англійською мовами. Наук.-навч. пос. Вінниця : Нова книга. 2003. 410 с.
14. Цимбалюк Ю. В. Латинські крилаті вирази. Харків : Фоліо. 2010. 286 с.
15. Schönberger O. Lateinische Phraseologie. 6 Ed. Heidelberg. 2011. 148 s.

Дата першого надходження рукопису до видання: 08.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025